

Maternal Bağlanma ve İlişkili Faktörler

Maternal Attachment and Related Factors

Merve BAT TONKUŞ¹, Seda Nur MUSLU²

MBT: [0000-0002-1046-6862](https://orcid.org/0000-0002-1046-6862) SNM: [0000-0002-2490-4317](https://orcid.org/0000-0002-2490-4317)

¹ İstanbul Yeni Yüzyıl Üniversitesi, Sağlık Bilimleri Fakültesi Hemşirelik Bölümü, İstanbul-Türkiye,

² Bağcılar Medipol Mega Üniversite Hastanesi, Dahiliye Kliniği, İstanbul- Türkiye

Öz

Bağlanma, yaşamın ilk dakikalarında başlayan ve sonrasında bireyin hayatı boyunca sürdüreceği sosyal ilişkiler üzerinde büyük etkisi olan bir kavramdır ve bireyin çevresinde kendisi için önemli gördüğü kişilere karşı hissettiği güçlü, duygusal bir bağ olarak tanımlanmaktadır. Anne-bebek arasında kurulan ve her iki taraf için de yüksek haz alınmasını sağlayan bağlanma, literatürde maternal bağlanma olarak kavramlaştırılmıştır. Maternal bağlanmanın güçlenmesi, hem annenin hem bebeğin yaşamının devamında önemli bir role sahiptir ve bağlanmayı geliştirip güçlendirmek, anne ve bebek arasındaki bağın veriminin arttırarak oldukça gereklidir. Anne ve bebek arasında güvenli bağlanma kurulamadığı takdirde çocuk istismarı ve ihmali yaşanması, çocuğun özgüveni düşük, sosyal gelişimi zayıf bir çocuk olması gibi olumsuz durumlar ortaya çıkmaktadır. Anne ve bebek arasındaki bağın güçlü olması ile kendine ve ailesine güvenen, olumlu ilişkiler kurabilen, başarılı, sağlıklı nesiller yetiştirmek mümkündür. Bu derlemede maternal bağlanma ve ilişkili faktörlerden bahsedilmektedir.

Anahtar Kelime: Maternal bağlanma, emzirme, doğum.

Abstract

Attachment is a concept that starts in the first minutes of life and has a great impact on the social relationships that the individual will maintain throughout her/his life, and is defined as a strong emotional bond that an individual feels for the individuals around her/him whom she/he sees important. The attachment that is established between the mother and the baby and ensures high pleasure for both sides is conceptualized as a maternal attachment. Since the strengthening of maternal attachment between mother and baby plays an important role in the survival of both mother and baby, it is very important to improve and strengthen maternal attachment and increase the efficiency of the bond between mother and baby. As a result of the mother's insecure attachment to her baby, negative situations occur such as child abuse, negative health behavior, low self-confidence, and poor social development arise. With the strong bond between mother and baby, people can succeed in raising successful, healthy generations that trust themselves and their family, establish positive relationships. In this review, maternal attachment and related factors are mentioned.

Keywords: Maternal attachment, breastfeeding, births

Giriş

Aile, anne, baba ve çocuklardan oluşan toplumu meydana getiren kurumların temelidir. İnsan neslinin sürdürülmesi ve topluma yararlı bireyler yetiştirilmesinde önemli bir paya sahiptir. İnsan neslinin devamlılığı ve toplumun temeli olan aile kavramının devam etmesinde en etkili kişiler, şüphesiz anneler ve babalardır. Bir bebek dünyaya geldiği anda ebeveynleri ya da bakım vericileri tarafından korunmaya ve bakılmaya muhtaçtır. Özellikle anne ve bebek arasındaki ilişki; bebeğin fiziksel, biyolojik, psikolojik ve sosyal anlamda gelişmesine katkı sağlamaktadır (1,2). An-

neler bebeklerinin dünyaya gelmesiyle birlikte yaşadıkları mutluluğun yanı sıra birtakım endişe, korku ve telaşa kapılmaktadır, çünkü artık hayatlarında sorumluluklar artmış, hayatlarına yeni roller girmiş, yaşam stilleri ve öncelikleri değişmiştir. Doğum sonrası annenin bebeğine olan bağlılığı gelecekte anne ile bebek arasındaki ilişkinin şekillenmesinde büyük bir rol oynamaktadır. Postpartum dönemde anne ve bebek arasında kurulan ilk temas, emzirme gibi duygusal bağlanmayı sağlayan durumlar bebeğin gelişiminde büyük öneme sahiptir (3,4).

Bebeklikte bağlanma kavramı; bir kişiye güven duy-

ma, tüm vaktini onunla geçirme isteği, korku, yalnızlık gibi duygularla ilk kez karşılaştığında bağ kurduğu kişiyi araması ve onu görünce rahatlanması gibi davranış örüntüsünü kapsamaktadır. Anne ve bebek arasındaki bu ilişki olabildiğince erken kurulmalıdır, özellikle doğumdan sonraki ilk üç gün maternal bağın kurulmasında önemli bir fonksiyona sahiptir. Annenin bebeğine ilgiyle bakması, beslenmesinden sorumlu olduğunun bilincinde olması, bebeğini düzenli aralıklarla ve doğru şekilde beslemesi gibi durumlar maternal bağlanmayı sağlamaktadır. Eğer bebeklik döneminin ilk iki yılında güvenli bağlanma sağlanamazsa bebekte zihinsel, sosyal, fiziksel, emosyonel alanlarda ve dil gelişiminde problemler görülmektedir (2,5).

Annenin postpartum depresyon yaşaması, bebeğin bakımına, beslenmesine gerekli ilgiyi göstermemesi gibi bazı davranışlar sergilenmesi maternal bağlanmayı olumsuz yönde etkilemektedir. Bu söz konusu davranışlar erken dönemde fark edilirse erken terapötik girişimlerin sağlanması ile çocuk istismarları, mental hastalıklar, kişilik bozuklukları ve birçok psikosomatik hastalıkların önüne geçilebilir (1).

Doğum ve Doğum Şekilleri

Üreme tüm canlılarda var olan çoğalma dürtüsünün sonucudur. En gelişmiş canlı olan insanın üremek için birçok sebebi bulunmaktadır. Bunlar; çoğalmak, aile ve toplum kurmak, neslinin devamını sağlamak gibi ihtiyaçlardır ve neslin devamı doğum ile mümkün olmaktadır (6). Doğum, 40 haftanın tamamlanmasıyla dış ortamda yaşayabilme olgunluğuna erişmiş fetüsün ve eklerinin uterus dışına çıkması olarak tanımlanmaktadır. Normal şartlar altındaki bir doğumda 40 haftalık sürecin sonunda fizyolojik olarak gelen sancı ile ters giden olayların olmadığı durumlarda doğumun kendiliğinden gerçekleşmesi beklenir. Tıp bilimlerinin gelişmesiyle farklı doğum şekilleri seçenekler arasına eklenmiştir ve bunun sonucunda doğum, sezaryen ve vajinal olmak üzere ikiye ayrılmıştır (7).

- Sezaryen Doğum

Sezaryen doğum olgunlaşan fetüs ve eklerinin tıbbi müdahale ile anne rahminden alınmasıdır. Genellikle doğumun normal yollarla gerçekleşmesine engel durumlar (anne ve bebeğin ölüm riski veya oluşabilecek çeşitli endikasyonlar) olduğunda tercih edilen bir doğum şeklidir (6).

- Vajinal Doğum

Fizyolojik doğum süreci 40 haftasını tamamlamış fetüs ve eklerinin, kendiliğinden gelen uterus kasılmalarıyla vajinal yoldan dünyaya gelmesidir. Uterus kasılmalarının periyodunun sıklaşması ve şiddetinin artmasıyla fetüs forseps gibi yöntemlere gerek kalmadan doğum gerçekleşir ve sağlıklı bir normal doğumda anne ve bebeğin hayati bulguları normaldir (7).

Normal doğum %95 gebenin kendi bedeninin fizyolojik sınırları içinde gerçekleşir. Fizyolojik sınırlar içerisinde gerçekleşen doğumlarda kanama gözlenmemekte ve vajinal yapıdaki her kasın ve uterusun şiddetli ağrılı, sık periyotlarla kasılmaları sayesinde gerçekleşmektedir. Bu ağrılar gittikçe sıklaşıp, ağrı eşiği artmakta ve doğum yaklaştıkça ağrının periyotlarının süresi de uzamaktadır. Kasılmaların doğum sancısına ek olarak vücudun çeşitli organ ve uzuvlarında da ağrılar olabilmektedir. Doğum sonrasında doğum yapan kadınların birçoğunda yaşanan sırt ağrısı buna örnek olarak verilebilir. Bu ağrılar literatürde yalancı kontraksiyon olarak karşımıza çıkmaktadır. Ağrının süresi ve eşiği önceden tahmin edilemeyebilir. Gerçekleşen yalancı eylemin tek olumsuz tarafı anneyi erkenden hastaneye doğum başvurusunda bulundurmasıyla doğum için hastanede kalma süresinin artmış olması dışında önemli bir sıkıntısı bulunmamaktadır (8).

Emzirme ve Emzirme Şekilleri

Emmek doğuştan gelen bir reflektir. Annesi ile ten teması sonucunda bebeğin yardımsız olarak memeyi araması ve emmesi mümkündür. Bunun için anne ve bebeğin doğru pozisyonu kullanıyor olması yeterlidir ve annenin farklı pozisyonlar denemesi hem kendi fiziksel sağlığı ve hem de süt akışını olumlu etkilemektedir. Literatürde emzirme pozisyonları bebek tutuşu, çapraz bebek tutuşu, futbol tutuşu ve yatarak emzirme olarak başlıklandırılmıştır (9,10).

- **Beşik Tutuşu:** En sık kullanılan yöntemdir. Dik oturan anne dirseğini bükerek bebeğin başı dirsek çukuruna gelecek şekilde yatırır. Bebeğin ağzı, meme hizasında olmalıdır (11).

- **Çapraz Beşik Tutuşu:** Bebeğin kafasını kolay kontrol etmeyi sağlayan bir yöntemdir. Bebeğin kafası emeceği memeye gelecek şekilde annenin kolunda meme hizasında yatar ve anne diğer eliyle bebeğin kafasını avuçlayarak onu kontrol altına alıp emmesini sağlar (12).

- **Futbol Tutuşu:** Özellikle büyük göğüslü anneler, sezaryen doğum yapmış kadınlar tarafından kullanılması önerilen ve ikiz bebekleri beslemek için tercih edilen bir yöntemdir. Bebek annenin kolunun altına omuzlarından desteklenerek yerleştirilir. Çalışmalarda ilk kez anne olan kadınların rahatça bebeklerini emzirdiği tutuş olarak bildirilmiştir (10,13).

- **Yatarak Emzirme:** Süt akışı normalden fazla olan annelere önerilen bir yöntemdir. Anne yan ya da sırtüstü yatar bir pozisyonda bebeğini besler. Bu yöntemde prolaktin salınımı artabilir ve bu durum annenin uykusunu getirebilir, bu nedenle bebeğin nefes alıp vermesi tehlikeye gireceği için bu yöntemi geceleri kullanmak risklidir (13).

Bağlanma ve Bağlanma Şekilleri

Bağlanma kavramı Goulet ve arkadaşlarının (1998) aktardığı bilgiye göre ilk olarak 13. yüzyılda ortaya atılmış olup, bireyin kendisi için önemli olduğunu düşündüğü kişilere karşı oluşturdukları güçlü ve içgüdüsel duygusal bağıdır (14). Duygusal bağ kurma gereksinimi, yenidoğan bebeklerin yaşamını sürdürebilmesi için gerekli ve gelişimsel açıdan işlevsellik gösteren bağlanma sistemini ifade etmektedir. Bağlanma eğilimi doğar doğmaz bireyin annesiyle teması ile başlamaktadır (14). Birçok araştırma bebeklik dönemindeki bağlanmanın ileri yaşlarda kurulan sosyal ilişkileri olumlu etkilediğini ve bu bireylerin evlilik hayatlarının devamlılığı da bağlanma ile doğru orantılı olduğunu göstermiştir (15).

Bağlanma Kuramı

Bağlanma kuramı, İngiliz psikanalist John Bowlby tarafından 1950'li yıllarda, küçük çocuklarla yaptığı çalışmaların sonucunda, anne sevgisi ve bakımı eksik olan çocukların ileriki yaşamlarında diğer insanlarla olumsuz ilişkiler kurduklarını fark etmesiyle ortaya atılmıştır. İlerleyen yıllarda Mary Ainsworth, Mary Main, Cindy Hazan, Philip Shaver gibi kuramcılar tarafından geliştirilen bağlanma kuramı, yaşamın ilk dakikalarında başlayıp bebeklikten yetişkinliğe kadar kişinin sahip olduğu yakın ilişkileri, bağlanma örüntüleri ve bunlarla ilişkili durumları açıklamayı amaçlayan bir kuram olup; insanın gelişimini ve davranışlarını açıklamakla ilgili farklı bakış açıları sunmaktadır (16,17).

Bağlanma Şekilleri

Çocuğun bakım veren kişiye bağlanma şeklini tayin etmenin yaptığı resimleri analiz etmek, oynadığı oyunlarda büründüğü rollerin niteliğini gözlemek gibi birçok yolu vardır. Bu yollardan biri Mary Ainsworth'un geliştirdiği "Garip/Yabancı Durum Deneyi" bir diğer adıyla "Yabancı Oda Deneyi"dir. Bu deneyle çocuğun sergilediği davranışlara göre anneye bağlanma şekli kolayca belirlenebilmektedir (18,19). Bu deneyde çocuğun anneden önce ayrılığın ve daha sonra anneye yeniden kavuşmasına verdiği tepkiler gözlenir. Sekiz bölümden oluşan ve her bölümü 3 dakika süren bu deneyin ilk bölümde çocuk ve annesi (bakım veren kişi) çocuğun dikkatini çekecek oyuncaklarla dolu bir odaya girerler, bir dakika sonra odaya çocuğun daha önce hiç karşılaşmadığı biri girer ve odadakilerle iletişim kurmaya çalışır. Sonra anne/bakım veren kişi dışarı çıkar, çocuk odada baş başa kaldığı yabancıyla üç dakika geçirir ve üç dakika sonra annesi/bakım veren kişi tekrar odaya gelir çocuğa görünüp tekrar çıkar ve çocuk yeniden yabancıyla üç dakika daha yalnız kalır. Annenin (bakım veren kişinin) çocuğu tekrar yabancıyla yalnız bırakması çocuktaki stres seviyesinin yükselmesine neden olur. Bu süre zarfında odadaki yabancı, çocuğun annesinin/bakım veren kişinin odadaki varlığında ve yokluğundaki çocuğun gösterdiği tepkileri gözlemler ve çocuğun bağlanma şekline karar verilir. Bağlanma şekilleri güvenli bağlanma, kaygılı bağlanma ve kaçınmacı bağlanma olmak üzere üç kategoriden oluşmaktadır (20-22).

- Güvenli Bağlanma

Güvenli bağlanmada çocuklar bakım veren kişinin her koşulda kendisini koruyacağını bilirler. Bu sayede bağ kurdukları kişi yanlarındayken çevreleriyle daha ilgili olup kendilerini geliştirmeye meyillidirler ve herhangi bir yabancıyla yalnız kaldıklarında kendilerini rahat ifade edip iletişim kurabilirler. Güvenli bağlanmada bakım veren kişi, çocuğu ağladığı zaman ağlama nedenini bilir, çocuğuna düzenli ve tutarlı bir şekilde ilgi ve bakım gösterir. Çocuklar bağlandıkları kişiden ayrılmaları sonucu gözle görülür şekilde üzülür, kavuştuklarında ise oldukça sevinirler. Güvenli bağlanma, psikolojik rahatsızlık ve içselleştirme-dışsallaştırma gibi sorunların en az görüldüğü bağlanma şeklidir (23,24).

- Kaygılı Bağlanma

Kaygılı bağlanma türünde bakım vericinin genellikle bebeğin ihtiyaçlarını yarım bıraktığı, ağlamalarında her zaman yanında olmadığı gözlemlenmiştir. Bu tür bebekler bakıcısından ayrıldığında daha fazla endişe belirtileri sergiler ve yabancı kişilerle iletişim kurmakta başarısız olurlar. Annelerine kavuştuklarında ise çevreyi keşfetmek yerine annelerine sarılıp ağlamayı sürdürürler. Bu bebekler annelerinden ayrılığı zihinlerinden atamadıkları için çevreyi araştırma davranışında bulunmazlar ve duygusal çevreye kapalı kişilerdir (25).

- Güvensiz (Kaçınmacı) Bağlanma

Güvensiz (kaçınmacı) bağlanma türüne sahip olan bebekler deney boyunca anneleriyle bağımsız bir tutum sergilemişlerdir. Odaya girer girmez oyuncaklarla ilgilenmiş, bunu yaparken annelerini görmezden gelmişler, güvenine ihtiyaç duymamışlardır. Anne odayı terk ettiğinde mutsuz olmuşlardır fakat buna rağmen kavuştuklarında annelerine yakınlık sergilememişlerdir. Araştırma sonucunda bu bebeklerin annelerinin genellikle duyarsız ve müdahaleci oldukları ve kaçınmacı bağlanan bebeklerin davranışlarını sağlıklı ve güvensiz bulunmuştur (19).

Bağlanmada Sorun ve Çözümler

Bowlby'nin bağlanmaya ilişkin araştırmalarının temeli anne yoksunluğuna dayanmaktadır. Bowlby uzun dönemler bakıcılarından bazen kısmen bazen tümüyle ayrılıp bakım evlerine yerleştirilmiş bebek ve çocukları gözlemlemiş ve izlemlerinin ardından çocukların tepkilerinin iki yönünün çarpıcı nitelikte olduğunu belirtmiştir. İlk olarak gözlemleri sonucu çocukların ayrılıklara verdikleri tepkilerin genellikle benzer olması Bowlby'nin dikkatini çekmiştir. İkinci olarak çocukların onları sakinleştirmeye yönelik yapılan girişimlere direnç gösterdiği ve devamında çocuklarda pasiflik (edilgenlik) ve açık üzüntü özelliklerini tanımlayan umutsuzluk gözlenmiştir. Üçüncü ve son evre ise duygusal kopmadır. Çocukların tepkilerini kısa süren ayrılıklarda bile uzun süre devam etmişlerdir (aylar sürebilir). Henüz protesto evresindeyken bakıcısıyla kavuşan çocuklar terk edilmeye karşı daha fazla kaygı düzeyi, fiziksel temas ve terk edilmemeyi garantilemeye yatkın davranışlar sergilemişlerdir. Bowlby'ye göre çocukların anksiyete, protesto, kopma gibi davranışlar sergilemesinin nedeni temel koruyucusundan ayrılmaya karşı yüksek düzeyde uyumsal

davranışlarıdır. Çocuk sıkıntısını ifade eder çünkü bu davranışı bakıcıyı çocuğa getirir (16,26).

Bebekte Bağlanma

Hamilelik sürecinde bebeğini tanımaya çalışan anne doğumdan sonra farklı şekilde bebeğini tanımaya devam eder. Bebeğinin elini, yüzünü, fiziki özelliklerini takip eder ve göz teması kurarak onunla iletişime geçer. Bebeğin hal ve hareketlerini gözlemleyerek bunlardan anlamlar çıkarır ve bebeğin annenin hareketlerine verdiği tepkiler bağlanma sürecini başlangıcı olmakla beraber aralarındaki etkileşiminde ilk adımına katkıda bulunur (27).

Ainsworth, 0-3 aylık bebeklerde güvenli bağlanma için annesi ya da bakım vericisi ile yakınlık kurmak ve bu yakınlığı sürdürmek amaçlı memeyi kavrama, emme, gülme, bakma, kucaklama ve gözle takip etme davranışını kullandığını; 3-6 aylık bebeklerin yabancılardan çok aile üyelerine tepki verdiklerini; 7 ay ve 2 yaş arası bebeklerin yakınlaşmak amacıyla bağlanma objesine doğru hareketlenmeye başladığını; yürümeye başlayan ve daha ileri dönem çocukların ise yakınlıktan haz duymak için bağlanma objesini etkileyen bazı davranışlarda bulunduğunu bildirmiştir (1). Birçok araştırmacı bebek ile ebeveyn arasındaki bağın annenin bebeğine hissettiği hisler gibi duygusal bir alanla kısıtlandığını ve incelenebilir davranışlardan oluşmadığını belirtmiştir (28-30). Bunun yanında bu kavramı sadece bakış, dokunuş gibi davranışsal bileşenler ile açıklamakla birlikte anne ile bebek bağına duygusal ve davranışsal alanları kapsayacak şekilde tarif eden yaklaşımlarda söz konusudur. Anne ile bebek bağlanması doğum gerçekleşikten sonraki on iki aylık bir dönem olarak incelenmenin yanında genel olarak bir süreç olduğu kabul edilmiştir (28,29).

Maternal Bağlanma

Bağlanma bebek ile bebeğe bakım veren kişi arasında kurulan ve bireyin yaşamının sonraki evrelerine de temas edebilen duygusal bir bağıdır. Henüz anne karnındayken başlar ve ölene kadar devam eder. Bağlanma birçok karmaşık dış faktörden etkilenen ve yaşam boyu süreklilik gösteren güven ve sevgi ilişkisidir (1,5,31). Maternal bağlanma annenin bebeğine sevgiyle bağlanması ve bebeğin fiziksel-duygusal ihtiyaçlarını sorumluluk edinmeyi içselleştirmesidir. Maternal bağlanma genellikle gebeliğin planlanmasında başlar hamilelikte devam ederek, do-

ğumdan sonra da süreklilik gösterir. Gebenin vücudu değiştikçe, uterus genişledikçe ve fetal hareketlenmeleri hissettikçe artış gösterir. Anne bebeğinin sağlıklı olmasını ister ve bunun için kendi alışkanlıklarında dahi değişimlere gider. Anne-bebek bağlanmasının doğumdan önce başlamış ve güçlenmiş oluşu doğum esnasında bebeğini kaybeden annelerin yas sürecinin gözlenmesi ile ortaya konulmuştur (31). Bu durum tıp ve psikoloji alanında önemli bir konu olmuş ve araştırılıp tartışılmıştır. Bu araştırmalar sonucunda kadınların annelik rolünü kabullenmesi ve doğum sonunda anne-bebek bağlanmasının hemen başlamasında gebelik sürecinin önemli rol oynadığı saptanmıştır (32). Bu araştırmalar kapsamında sağlıklı gebelik ve doğum eylemini gerçekleştirmek için gebe kadınların özel görevleri olduğu belirlenmiştir. Bunlar; bebeğinin ve kendinin sağlıklı doğumu, bakımı için güvenilir yerleri arama, bebeğini diğer bireylere kabul ettirme önemliliğini bildirme, bebeğin bakımı üstlenme, bebek için hazırlıklar yapma (kıyafet, bebek yatağı/odası hazırlama vb.) (32). Maternal bağlanma sürecinin sağlıklı geçtiğini gösteren aşamalar vardır bunlar; hazırlık, tanışma, sahiplenme ve bağlanma evresidir (5,33).

a) Hazırlık Evresi

Fetüs henüz doğum öncesinde annenin duygulanımlarına yanıt verir. Fetüs 26. haftasında işittiği bilgileri yakalama, algılama, tepki gösterebilme yeteneklerine sahip olduğu bildirilmektedir. Böylelikle hamilelik döneminde annenin bedeninde oluşacak değişiklikleri benimsemesi, olumlu yöndeki hislerini henüz dünyaya gelmemiş bebeğine aktarabilmesi bağlanmanın doğum öncesini oluşturmaktadır. Bu zamanda annenin doğacak olan çocuğu ve doğumla alakalı konularda bilgilendirilmesi doğum anında oluşabilecek stresin azaltılması ve annenin doğum sırasında ve sonrasında alakalı hazırlıklarının yapılması gerekir (34).

b) Tanışma Evresi

Tanışma evresi aslında bütün insan ilişkilerinde ilk evredir ve bağlanma sürecinin temelidir. Tanışma evresi doğumdan sonraki gelen ilk 48 saati kapsar. Bu evredeki süre genel olarak karşılıklı bakışma ile geçer. Ebeveynler bebekleriyle bebekleri de ebeveynleri ile göz teması kurmaya çalışır. Ebeveynler dokunarak bebeklerini keşfetmeye çalışır. Bu süreçte ebeveynlerde

bebekleriyle ilgili genel duygu ve düşünceler oluşur (5,35).

c) Sahiplenme Evresi

Bu evre doğumdan sonraki 72. saatte başlayan ve 6 haftaya kadar uzanan bir zaman dilimini kapsar. Anne ve babalık rolünün kabul görüldüğü bu dönemde, bebeğe konulmuş olan ismiyle veya cinsiyetiyle seslenilir. Ebeveynler bebekleri ile yakınlık kurarak pozitif duygularını karşılıklı olarak birbirlerine geçirirler. Anne-babalar bu dönemde bebeğin temel gereksinimleri için verdiği tepkileri gözlemler ve öğrenirler zaman içinde doğru yorumlamaya başlarlar. İlişki ve uyumun karşılıklı sağlanması dayanıklı aile bağlarının kurulmasına olanak sağlar (5).

d) Bağlanma Evresi

Bağlanma evresi, doğumun ardından gelen 2-4 haftayı kapsar. Bu dönemde anne-baba ve bebekleri arasındaki duygusal uyum daha belirgin olarak görülür. Artık ebeveynler bebeklerinin bakımı konusunda daha yeterli hale gelirler ve aralarındaki sevgi ile bağlanma tam anlamıyla oluşmuştur. Maternal bağlanma anne ile bebeği arasındaki haz verici ve doygun etkileşimin sonucunda annenin bebeğine karşı geliştirmiş olduğu sevgi bağının oluşma sürecidir. Maternal bağlanma doğum gerçekleşmeden hemen önce başlayarak daha sonrasında onu seyreden dönemlerde de devam eden bir süreçtir. Anne ve bebek arasındaki bağlanma bu süreçte şekillenir. Şekillenen bu bağlanmanın güçlenmesinde dokunma en kolay etkili yöntemi bebeğe yapılacak masaj ve beraberinde göz teması kurmak yani göz teması kurarak yapılacak olan masaj bebekteki güven duygusunun oluşmasında en etkili yöntem olmakla beraber annenin emzirmedeki başarısını destekler (36).

Anne-bebek bağlanmasında doğum sonrası ilk yarım saat içerisinde kanguru bakımının verilmesi ve emzirmenin başlatılması, annenin bebek bakımında eğitim almış olması maternal bağlanmayı güçlendirici faktörlerdendir. Ailenin/annenin bebek bakımına yeterli sosyo-ekonomik düzeye sahip olması, karşılaştığı sorunlarla baş edebilmesinde eşi ve sosyal çevrenin desteği annenin bebeğine bağlanmasını olumlu yönde etkilemektedir. Annenin eşiyle olan ilişkisi ve evliliğinden aldığı doyum maternal bağlanmayı önemli

düzeyde etkilemektedir. Evlilik doyumu yüksek çiftler ebeveyn bağlanmasına daha yatkındır çocuklarıyla olumlu iletişim kurma konusunda daha az sorun yaşarlar (37). Dakin ve Wampler'e göre, ebeveynler arasında yaşanan olumsuz durumlar çocuklara hissettirildiğinde çocukların duygusal gelişimlerini olumsuz etkilemektedir (38). Dolayısıyla gebelik sırasında ve sonrasında evlilik hayatında sorun yaşayan ve yaşamayan bir annenin bebeği ile kurduğu bağlanması birbirinden farklılık gösterir. Yapılan çalışmalarda evliliğinde problemler yaşayan annelerin bebeklerine bağlanmakta zorluk çektiği, sağlıklı bir anne bebek ilişkisi için sağlıklı ve güvenli evlilik ilişkisinin olması gerekir (37).

İstenmeyen gebelik, doğum travması gebeliğe bağlı sorunlarla baş etmekte zorluk çekmesi, doğumdan hemen sonra yeni doğan ile temas kuramamış olması gebenin bebeğiyle güçlü bir bağ kurmasını güçleştiren durumlardandır (31). Zayıf ve güvensiz anne bebek bağlanmasının fetüsten rahatsız olma, fetal istismar, depresyon, duygudurum bozuklukları ve ilerleyen zamanlarda çocuk istismarına neden olabileceği ihtimali olduğu belirtilmektedir (16). Yetersiz maternal bağlanma bebekte uykusuzluk, büyüme-gelişme problemleri, duygusal gelişimde yetersizlik ve yaşlılarından geri kalma problemlerini doğurmaktadır. Güvenli anne-bebek bağlanmasını başarmış kadınların gebelik sırasında tütün-alkol-uyuşturucu madde türevlerinden uzak durduğu, sağlıklı beslendiği, egzersiz yaptığı, stresten uzak durduğu, hamileliğin olağan sorunları hakkında bilgi edindiği, düzenli uyuduğu gözlemlenen olgulardandır (31). Maternal bağlanmayı güçlendiren diğer unsurlar doğumdan hemen sonra anne ile bebeğin ten tene temasının ve emzirmenin başlatılması, kanguru bakımı, bebek masajı, yoga, psikolojik destek alma gibi uygulamalardır (4,31).

Maternal Bağlanma ile İlişkili Faktörler

Güçlü maternal bağlanmanın oluşmasında kadının anelik rolüne uyum sağlaması, sorunlarla karşılaştığında doğru kararlar vererek çözümler getirebilmesinde çevreden aldığı destek ve eşi ile arasındaki olumlu iletişim ve duygusal birliğin sağlanmış olması önemli bir rol oynamaktadır (1,2). Aileler gebeliği öğrendiği andan itibaren doğum gerçekleşene kadar bebekleri ile ilgili hayaller kurar, beklentiler oluşturur ve hazırlık yapmaya başlarlar. Doğumla beraber dünyaya gelen bebek artık ailenin gerçek bebeği olur. Ailelerin hayallerinde canlandırdıkları

bebeğin dünyaya gelen bebek ile çok benzer olması maternal bağlanmaya etki eden faktörler arasında yer alır (33).

Anne olmak, kadına bebeğinin bakımını en kaliteli şekilde yapma, onu sağlıklı büyütme gibi amaçlar edindirir. Bu düşünce annenin bebeğine karşı koruyucu, bağlı olmasını ve ona ilgi göstermesini sağlar. Anne gebeliğinin haberini almasından itibaren doğumu için gerekli hazırlıkları yapmaya başlar, bu süreçte doğru doktor seçimi, gebeliğe en uygun şartlardaki doğum şekli anne ve doktor iş birliği ile seçilmiş olması oldukça önemlidir (2,39,40).

Doğum süreci anne-bebeğine ilk bağlanmasını etkileyen faktörlerden bir diğeridir. Doğumun gerçekleşmesiyle oluşan maternal bağlanma anne ve bebeğin gelecekteki iletişiminin kalitesini belirleyici etkenlerdendir (1). Doğum şeklinin anne-bebek bağlanması arasındaki ilişkiyi inceleyen çalışmalarda sezaryen doğumun bağlanma örüntüsünü olumsuz etkilediği belirtilmiştir. Gebe kadınlara özellikle son trimestere geldiklerinde vajinal doğum ve sezaryen doğumla ilgili eğitimler verilmeli, artıları eksileri, riskleri belirtilmeli, merak ettiklerini sormaları için cesaretlendirilmeli ve destek olunmalıdır. Doğum bebek için travma niteliğindedir çünkü oluştuğu ortamdan bambaşka bir ortama gelmiştir (2).

Gebelikte maternal bağlanmaya etki eden faktörleri inceleyen çalışmalarda, ailenin gelir düzeyi, gebeliğin planlı olması, ultrason ile bebeğin anne karnında görüntülenmesi ve fetal hareketlerini annenin hissetmesi faktörlerinin bağlanma üzerine etkili olduğu, annenin yaşı ve gebeliğin fiziksel semptomlarının etkisinin belirlenmediği belirtilmiştir. Gebelik dönemindeki kadınlarla yapılan görüşmeler ile ilk kez çocuk sahibi olacak bireylerin bebeklerine karşı tutumlarının belirlenmeye çalışıldığı bir çalışmada, geciken bağlanmanın annenin yaşadığı bulantı, kusma gibi rahatsız edici gebelik semptomları ve eşlerin ilgisi veya desteğinin eksikliği ile ilişkili olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Bunun yanında gebelik döneminde depresyon arttıkça bağlanmanın azalma gösterdiği ve olumlu sağlık davranışları arttıkça bağlanmada artış olduğu saptanmıştır (32).

Gebelik sürecinde anne adayının majör depresif bozukluğa sahip olması ile anne-bebek arasındaki bağlanmanın azaldığı gözlemlenmiştir; fakat antidepresan kullanımı ile anne-bebek bağlanmasının ilişkili olmadığı kanıtlanmıştır (32). Postpartum dönemde depresif semptomlara

rastlanması bakımından kişisel eleştiri düzeyinin risk faktörü olması durumunu inceleyen gebeliğin üçüncü trimesterinde ve doğumdan sonraki sekizinci haftasında ilk gebeliği olan 73 kadın ile yapılan bir çalışmada, gebelik sırasında öz eleştiri seviyesi yüksek kadınlarda doğum sonrası depresyonun ortaya çıkma durumunun yüksek olduğu; fetüs ile aralarında güçlü bir bağ oluşan kadınların depresyon düzeylerinin düşük seyrettiği; bu dönemde güçlü bir anne-bebek bağlanması ile gebelikte bağımlılık yapıcı madde kullanmama, doğum öncesi nitelikli bakım alma, sağlıklı beslenme ve uyku alışkanlığı, egzersizler, gebelik, doğum ve bebek bakımı hakkında bilgi almaya istekli olma arasında anlamlı bir ilişki olduğu saptanmıştır (32,41).

Emzirme ve Doğum Şeklinin

Maternal Bağlanmaya Etkisi

Bebeklerin büyümeleri yaşlarına göre değişim göstermektedir. Bebek ve çocuklar dünyaya gelmeleriyle birlikte ilk yirmi dört ay daha hızlı gelişirler. Bu nedenle ilk altı ay tek başına anne sütü verilmesi ve altı aylık sürenin devamında iki yaşına kadar annesütü ek besinlerle devam ettirilmelidir (42). Farklı çalışmalarda bebeklerin erken dönemde anne sütünden ayrılmalarının nedenleri arasında; annenin iş hayatına geri dönüşü, annelerin sütlerinin bebeklerine yetersiz geldiğini düşünmeleri, annenin yeni bir fetüse gebe kalması, sağlık personellerinden yeterli eğitim alamamış olması, bebeğin emmeyi reddetmesi olarak belirlenmiştir (43-45).

Bebeğin anne sütüyle beslenmesi en sağlıklı olan beslenme şeklidir. Doğduktan sonra ilk altı ay sadece anne sütü verilmesinin, bebeklerin yaşamlarının on iki ay süresince gerekli olan fiziksel gelişimin sağlanmasında faydalı ve yeterli olacağı vurgulanmıştır (6). Birçok araştırma emzirmeye zamanında başlanmasının, anne ile bebeğin aynı odada kalmasının, kanguru bakımı, bebek masajı, meditasyongibi gevşetici girişimlerinin anne-bebek bağlanmasında etkili olduğunu göstermektedir (31). Yıldırım ve arkadaşlarının (2015) çalışmasında, anne sütü ile beslenen bebekler ve karışık ya da hazır mamayla beslenen bebeklerin boy, vücut ağırlığı ve baş çevresi gibi fiziksel büyüme ölçümlerinde anne sütü ile beslenen grubun kilo bakımından, 1-3 aylar arası tek başına yapay ve karışık şekilde beslenmiş olan gruba göre daha fazla ağırlık artışı olduğu ve daha sonraki zamanlardaysa 2 grup arası kilo almada anlam-

sız farklılık olduğu, yine bebeklerin boy uzamasına bakıldığında sadece anne sütü ile beslenen bebeklerde 2. aydaki boylanmanın, yapay beslenen bebeklere göre anlamlı şekilde fazla olduğunu, ancak diğer aylarda grupların arasındaki boy uzaması bakımından bir fark olmadığı, baş çevresi büyümesinin ise tek başına anne sütü ile beslenen bebeklerin diğer grup bebeklerine kıyasla doğumdan sonraki üç ay içinde çok daha fazla olduğu kanıtlanmıştır (46). Bu bilgilerin yanında emzirme eğitimi ve danışmanlığının ebeveynlere birlikte verilmesi, ilk anne sütüne başlama, doğum sonrası altı ay boyunca sadece anne sütü ile besleme oranlarının, emzirme öz-yeterlilik, maternal ve paternal bağlanma ölçek puan ortalamalarının arttığı bildirilmiştir (47). Doğum sonu ilk yarım saatlik dönemde annenin bebeğini emzirmesine teşvik edilmesi, doğumdan sonra ilk altı ay sadece anne sütünün verilmesi sağlanarak emzirme başarısının artırılmasında çok önemlidir (46).

Doğum süreci gebeyi gerek gebelik dönemi gerekse doğum ve doğum sonu dönemde pek çok riskle karşı karşıya kalmasına sebep olabilir. Bu süreçte karar verilmesi gereken en mühim konulardan biri kadının doğum şeklidir. Gebe kadınlar gebeliğin özellikle son trimesterde vajinal doğum ve sezaryen doğum ile ilgili olarak doğru ve yeterli bilgilendirilmelidir. Doğum şekline, gebelik boyunca anne ve bebek yakından değerlendirilerek ikisi için de en doğru karar verilmelidir. Karar verme aşamasında ebeveynler çeşitli faktörden etkilenebilmektedir. Anne-bebek arasındaki bağlanma, doğumdan hemen önce başlayarak bebeğin dünyaya geldiği anda ve doğumdan sonraki süreçte gelişerek devam eder (48).

Sezaryen doğumlarda annenin anesteziye maruz kalması, anestezi komplikasyonlarının ortaya çıkması, hastanede yatış süresinin uzaması, sezaryen sonrası annede birkaç hafta süren ağrılar olması gibi durumlar sezaryenle doğumun maternal bağlanmayı geciktirmesine neden olmaktadır (27). Normal doğum ile bebeğini dünyaya getiren anne birkaç saat içinde rutin günlük yaşamına döner ve annenin bebeğini en kısa sürede emzirmeye başlaması maternal bağlanma sürecini hızlandırmaktadır (27).

Sonuç

Maternal bağlanma ile ilgili yapılan çalışmalara bakıl-

dığında; annelerin genel olarak kendi anne ve babaları ile iyi ilişkiler içinde olanların, doğum sonrası bağimsızlıklarının kısıtlandığını hissetmeyenlerin, bebeklerini sakın bebek olarak tanımlayanların, bebek bakımı konusunda bilgi sahibi olanların, çevresinden sosyal destek alanların, bebek bakımında eşinden destek alanların, isteyerek bebek sahibi olanların, bebekleriyle erken ilişki kuranların maternal bağlanma düzeyi yüksek bulunduğu görülmektedir. Ancak maternal bağlanma düzeyleri ile annelerin demografik özellikleri (yaşı, eğitim düzeyi, eşinin yaşı ve eğitim düzeyi, yaşadıkları yer, çalışma durumları, geliri, evlilik süresi, çocuk sayısı, son bebekten önceki çocuğun dönemi, çocukluğunu geçirdiği kişi ve anne-baba ilişki durumları) ile arasında anlamlı bir farklılık bulunmadığı; bununla birlikte bebeklerin doğum ayının, cinsiyetinin, doğum şeklinin, doğum ağırlıklarının, sağlık durumlarının, yenidoğan ünitesinde kalma süresinin, beslenme durumlarının, bebeklerin ilk emzirilme zamanının maternal bağlanma düzeyini etkilemediği görülmektedir. Anne ve bebek arasında maternal bağlanmanın oluşması için dünyaya bebek getirip getirmemenin anne-babaların kendi tercihi olması, güçlü bir maternal bağlanmanın sağlanabilmesi için bebek henüz anne karnındayken anne onunla iletişim kurmaya başlaması, doğum şekline, gebelik sürecini takip eden hekimin önerileri ışığında annenin kendi karar vermesi, sağlık çalışanlarının doğum öncesi anne ve babaya bebek bakımı hakkında eğitimler vermesi, doğum sonu dönemde de aileyi bir bütün olarak değerlendirerek babanın sürece katılmasını sağlaması, gebelikte ve doğum sonu dönemde anne ve bebek açısından bağlanmayı etkileyen faktörlerin saptanması gerekmektedir.

Çıkar Çatışması

Yazarlar arasında çıkar çatışması bulunmamaktadır.

Received Date/Geliş Tarihi: 18.02.2021

Accepted Date/Kabul Tarihi: 26.03.2021

Referanslar

1. Kavlak O, Şirin A. Maternal bağlanma ölçeği'nin Türk toplumuna uyarlanması. *Int J Hum Sci.* 2009;6(1):188–201.
2. Çapuk H. 1-8 Aylık Bebeği Olan Annelerin Emzirme ve Doğum Şeklinin Maternal Bağlanmaya Etkisi. *Gaziantep Üniversitesi;* 2018.
3. Sosyal AŞ, Bodur Ş, İşeri E, Şenol S. Bebeklik Dönemindeki Bağlanma Sürecine Genel Bir Bakış. (*Klinik Psikiyat.* 2005;8:88–99.
4. Güleşen A, Yıldız D. Erken Postpartum Dönemde Anne Bebek Bağlanmasının Kanıtı Dayalı Uygulamalar ile İncelenmesi. *TAF Prev Med Bull Rev TAF Prev Med Bull.* 2013;12(2):177–82.
5. Kavlak O, Şirin A. Anne ve babaya ait bağlanma ve hemşirenin rolü. *Ege Üniversitesi Hemşirelik Yüksek Okulu Derg [Internet].* 2007;23(2):183–94. Available from: <http://dergipark.gov.tr/download/issue-file/10101>
6. Özkaya O. Süleyman Demirel Üniversitesi Kadın Hastalıkları ve Doğum Kliniğindeki 5 Yıllık Doğum Oranları ve Sezaryen Endikasyonları. *SDÜ Tıp Fakültesi Derg.* 2005;12(4):36–9.
7. Bedir N. Nullipar gebelerin gebelik süresince doğum şekilleri ile ilgili bilgi ve tutumlarının değerlendirilmesi [Internet]. *Sakarya Üniversitesi;* 2019. Available from: <https://www.bps.go.id/dynamictable/2018/05/18/1337/persentase-panjang-jalan-tol-yang-beroperasi-menurut-operatonya-2014.html>
8. Özdemir N. Doğum Şekillerine Göre Annelerde Kaygı Düzeylerinin Kırşehir İli Örneklerinde Değerlendirilmesi. *Ahi Evran Üniversitesi;* 2018.
9. Sonmez T, Ozkan H. Place of Breastfeeding Chair in Breastfeeding Success. *J Heal Sci Prof.* 2019;6(2):412–8.
10. Aoki M, Suzuki S. Pain related to breastfeeding in seated and side-lying positions: assessment and recommendations for improved guidance. *M Aoki J Ergon Technol [Internet].* 2017;17(1):43–59. Available from: <https://www.hse.ie/file-library/positioning-and-attachment-of-baby-to-the-breast.pdf>
11. Cinar N, Kose D, Dogu O. Çoğul Bebeklerin Anne Sütü ile Beslenmesi. *Sak Med J.* 2012;2(3):115–21.
12. Positioning and Attachment of Baby to the Breast Fact sheet for Health Care Professionals [Internet]. *Feidhmeannacht na Seirbhíse Slainte Health Service Executive.* 2015 [cited 2020 Dec 8]. p. 1–11. Available from: <https://www.hse.ie/file-library/positioning-and-attachment-of-baby-to-the-breast.pdf>
13. Aylyyeva G. Sağlıklı nesiller için: postpartum dönemde annelere verilen emzirme danışmanlığının emzirme davranışına etkileri. *Ondokuz Mayıs Üniversitesi;* 2019.
14. Goulet C, Bell L, Tribble DS-C, Paul D, Lang A. A concept analysis of parent ± infant attachment. *J Adv Nurs.* 1998;28(5):1071–81.
15. Akbay SE. Ana-Babaya Bağlanma ile Romantik Yakınlık ve Otantik Benlik Arasındaki İlişkilerde Bağlanma Stillerinin Aracı Rolünün İncelenmesi. *Mersin Üniversitesi;* 2015.
16. Brandon AR, Pitts S, Denton WH, Stringer CA, Evans HM. A History of the Theory of Prenatal Attachment. *J Prenat Perinat Psychol Heal [Internet].* 2009;23(4):201–22. Available from: <http://www.ncbi.nlm.nih.gov/pubmed/21533008> <http://www.pubmedcentral.nih.gov/articlerender.fcgi?artid=PMC3083029>
17. Tepe HT, Özmete E. Kadınlarda Bağlanma ve Ruh Sağlığı Arasındaki İlişkinin Sosyal Hizmet Bakış Açısıyla Değerlendirilmesi. *Toplum ve Sos Hizmet.* 2019;30(3):866–88.

18. Deleş B, Anne - Çocuk Bağlanması. In: Yakıncı C, editor. Çocuk Sağlığı ve Hastalıkları. Ankara: Akademisyen Kitabevi; 2018.
19. Ainsworth MDS, Blehar MC, Waters E, Wall S. Patterns of attachment: A psychological study of the strange situation. New York: Halsted (Wiley); 1980.
20. Güvenderer Doksat N, Demirci Ciftci A. Bağlanma ve Yaşamdaki İzdüşümleri. Arşiv Kaynak Tarama Derg. 2016;25(23783):489-501.
21. Gökler I. Çocuk İstismarı ve İhmali: Erken Dönem Stresin Nörobiyolojik Gelişme Etkisi. Çocuk ve Gençlik Ruh Sağlığı Derg. 2002;9(1):47-57.
22. Sermin K, Özdoğan Kavzoğlu S, Üstündağ MF. Bağlanma ve Psikopatoloji. Psikiyatr Güncel Yaklaşımlar. 2011;3(2):321-42.
23. Gittleman MG, Klein MH, Smider NA, Essex MJ. Recollections of parental behaviour, adult attachment and mental health: Mediating and moderating effects. Psychol Med. 1998;28(6):1443-55.
24. Palmer RL, Oppenheimer R, Marshall PD. Eating-disordered Patients Remember Their Parents : A Study Using the Parental- Bonding Instrument. Int J Eat Disord. 1988;7(1):101-6.
25. Sümer N, Güngör D. Yetişkin Bağlanma Stilleri Ölçeklerinin Türk Örneklemleri Üzerinde Psikometrik Değerlendirmesi ve Kültürlerarası Bir Karşılaştırma. Türk Psikol Derg. 1999;14(43):71-106.
26. Hazan C, Shaver PR. Attachment as an Organizational Framework for Research on Close Relationships. Psychol Inq An Int J Adv Psychol Theory. 2009;5(1):1-22.
27. Belkız Lİ. Doğum Şeklinin Anne-Bebek Bağı Üzerine Etkisinin İncelenmesi. Haliç Üniversitesi; 2017.
28. Dağlar G, Nur N. Level of mother-baby bonding and influencing factors during pregnancy and postpartum period. Psychiatr Danub. 2018;30(4):433-40.
29. Alptekin FB. Bipolar Bozukluk Tanılı Hastalarda Anne-Bebek Bağlanmasının ve İlişkili Faktörlerin Değerlendirilmesi. Sağlık Bilimleri Üniversitesi; 2019.
30. Kinsey CB, Judith E. Hupcey. State of the science of maternal-infant bonding: A principle-based concept analysis. Midwifery. 2013;29(12):1-14.
31. Höbek Akarsu R, Tuncay B, Yüzer Alsaç S. Anne-Bebek Bağlanmasında Kanıtı Dayalı Uygulamalar. Gümüşhane Üniversitesi Sağlık Bilim Derg. 2017;6(4):275-9.
32. Dereli Yılmaz S. Prenatal Anne - Bebek Bağlanması. Hemşirelikte Eğitim ve Araştırma Derg [Internet]. 2013;10(3):28-33. Available from: https://www.journalagent.com/kuhead/pdfs/KUHEAD_10_3_28_33.pdf
33. Gürol A, Polat S. The effects of baby massage on attachment between mother and their infants. Asian Nurs Res (Korean Soc Nurs Sci). 2012;6(1):35-41.
34. Karabulut İ. Doğum Sonu Birinci ve Dördüncü Aylarda Maternal Bağlanmanın Postpartum Depresyon ile ilişkisi. Selçuk Üniversitesi; 2013.
35. Alan H. Doğum sonrası dönemde sosyal desteğin anne bebek bağlılığına etkisi. Selçuk Üniversitesi; 2011.
36. Çalışır H, Karaçam Z, Arslan Kurnaz D, Akgül FA. Doğum sonrası ebeveynlik davranışı ölçeğinin Türkçe formunun geçerliliği ve güvenilirliği. Anadolu Hemşirelik ve Sağlık Bilim Derg. 2009;12(1):1-8.
37. Durualp E, Kaytez N, Aykanat Girgin B. Evlilik doyumu ve maternal bağlanma arasındaki ilişkinin incelenmesi. Anadolu Psikiyatr Derg. 2017;18(2):129-38.
38. Dakin J, Wampler R. Money Doesn't Buy Happiness, but It Helps: Marital Satisfaction, Psychological Distress, and Demographic Differences Between Low- and Middle-Income Clinic Couples. Am J Fam Ther. 2008;36(4):300-11.
39. Karabulutlu Ö. Kadınların Doğum Şekli Tercihlerini Etkileyen Faktörler. İstanbul Üniversitesi Florence Nightingale Hemşirelik Derg. 2012;20(3):210-8.
40. Todman D. A history of caesarean section: From ancient world to the modern era. Aust New Zeal J Obstet Gynaecol. 2007;47(5):357-61.
41. Priel B, Besser AVI. VULNERABILITY TO POSTPARTUM DEPRESSIVE SYMPTOMATOLOGY : OF ANTENATAL ATTACHMENT. 1(2):240-53.
42. World Health Organization W. Indicators for assessing infant and young child feeding practices [Internet]. World Health Organization. 2010. 1-19 p. Available from: <http://scholar.google.com/scholar?hl=en&btnG=Search&q=intitle:Indicators+for+assessing+infant+and+young+child+feeding+practices#0>
43. Güngör Çalışkan S, Altınkaynak S. Emziriyorum Bebeğim Doymuyor: Yetersiz Süt Algısı. SAUHSD. 2019;2(2):1-9.
44. Aytekin A, Sarıkaya P, Küçüköğlü S. Çalışan ve Çalışmayan Annelerin Bebek Beslenmesine Yönelik Davranışlarının İncelenmesi. ŞEEAH Tıp Bülteni. 2015;49(1):68-75.
45. Yeşilçiçek Çalık K, Coşar Çetin F, Erkaya R. Annelerin Emzirme Konusunda Uygulamaları ve Etkileyen Faktörler. Gümüşhane Üniversitesi Sağlık Bilim Derg. 2017;6(3):80-91.
46. Yıldırım M, Şahin K, Eleveli M, Duru HNS, Çivilibal M. Bebeklerde beslenme şeklinin büyüme üzerine etkileri. Haseki Tıp Bul. 2015;53(3):199-203.
47. Yurtsal ZB, Kocoglu G. The effects of antenatal parental breastfeeding education and counseling on the duration of breastfeeding, and maternal and paternal attachment. Integr Food, Nutr Metab. 2016;2(4):222-30.
48. Yıldız D. Doğum sonrası dönemde annelerin bebek bakımı konusunda danışmanlık gereksinimleri ve yaklaşımlar. Gülhane Tıp Derg. 2008;50:294-8.